

# Roterende slibesten

*Et upåagtet nordbofund fra Østerbygden*

Af Steffen Stummann Hansen & John Sheehan

Da Poul Nørlund (1888-1951) fra Danmarks Nationalmuseum og Mårten Stenberger (1898-1973) fra universitetet i Uppsala i 1932 foretog deres berømte udgravninger omkring Qassiarsuk, var det ikke alene Erik den Rødes formodede gård *Brattablið*, der var genstand for undersøgelse, men også et par andre middelalderlige gårdruiner i området. Blandt disse var den såkaldte, og ligeledes i Qassiarsuk beliggende, *Eivgård*, der blev dateret til det 14.-15. århundrede. Her fandt Nørlund i en stendynge, hvad han i sin engelsksprogede publikation af udgravningerne betegnede en 'grindstone' (Nørlund & Stenberger 1934, 132, fig. 98) (Fig. 1-2).

Det drejer sig om et fragment af en cylindrisk formet, eller måske nærmere skiveformet, stengenstand med en diameter på 29 cm og en tykkelse på 8 cm (Fig. 3). På ydersiden er genstanden helt glatpoleret, hvilket vidner om, at den har været brugt som slibesten. Centralt i cylinderen er et firkantet hul, der måler 4 x 4 cm. Igennem dette hul har givetvis gået en horisontal træaksel, der – antagelig ved hjælp af et håndsving – har

kunnet få slibestenen til at rotere. Nørlund anførte, at slibestenen er lavet af rød – givetvis lokal – sandsten. Genstanden repræsenterer således en mekaniseret proces og adskiller sig altså klart fra de, for perioden i øvrigt så almindelige, simple »hånd«-hvæssesten.

Nørlund havde imidlertid et problem med sit fund, idet han måtte konstatere, at han ikke kendte til andre tilsvarende

Steffen Stummann Hansen er mag.art. i forhistorisk arkæologi ved Københavns Universitet og har i de sidste tyve år arbejdet med vikingetiden og middelalderen i Nordatlanten, hvor han blandt andet i de seneste år har foretaget opmålinger af middelaldergårde i Sydgrønland. Han er leder af projektet »Vestnordisk Byggeskik i Vikingetid og Middelalder« under Nordisk Forskningsråd og har siden 2000 som seniorforsker været tilknyttet Dansk Polarcenter.

John Sheehan er lektor i arkæologi ved University College Cork i det sydlige Irland. Han har specialiseret sig i den tidlige kristne periode og vikingetiden i Irland og forestår i øjeblikket udgravningen af en tidlig kirke i det sydvestlige Irland. Han er endvidere specialist i vikingetidens sølvskatte i Irland og har publiceret en lang række artikler om især dette emne.



Fig. 1. Udsigt fra syd over den nordlige del af Qassiarsuk området. Umiddelbart bag bygningerne midt i billedet ses ruinerne efter *Ehvgården*, hvor slibestenen blev fundet. Uden for billedets øvre højre hjørne ligger ruinerne efter det formodede *Brattablød*. Foto: Steffen Stummann Hansen.

fund fra middelalderen (Nørlund & Stenberger 1934, 134, fig. 98). Godt nok omtaler Daniel Bruun i 1895 et formodet tilsvarende eksemplar fra lokaliteten *Tasinsaq* (Ø 2, Tingimiut) få kilometer fra Qassiarsuk (Bruun 1895, 441) samt, ligeledes i Østerbygden, et andet eksemplar fra lokaliteten *Igaliku Kujalleq* (Ø 66, Kagsiarsuk, Sdr. Igaliku). Den førstnævnte må betegnes som tvivlsom, idet diameteren på gennemboringen i givet fald har været minimum 30 cm. Genstanden fra *Igaliku Kujalleq* har en diameter på 8,0 cm, mens diameteren på den cirkulære gennemboring er 2,2 cm (Bruun 1895, 455, nr. 27) (Fig. 4). Genstanden er imidlertid lavet af den bløde klæbersten (fedststen), der gør den ganske uanvendelig som slibesten (personlig meddelelse ved Georg Nye-gaard)<sup>1</sup>.

Christen Leif Vebæk nævner i øvrigt siden i sin publikation af udgravningen i 1939 af middelaldergården Ø 64c, der

ligger nogle få kilometer øst for *Igaliku Kujalleq*, en 'grindstone' (Vebæk 1943, 100, nr. 82). Den pågældende genstand er imidlertid ikke nogen roterende slibesten, men derimod en enkel flad slibesten, ligeledes af rød sandsten.

Tilsyneladende ukendt for Nørlund var der imidlertid allerede i 1881 i en lille artikel i Sverige omtalt et par cylin-

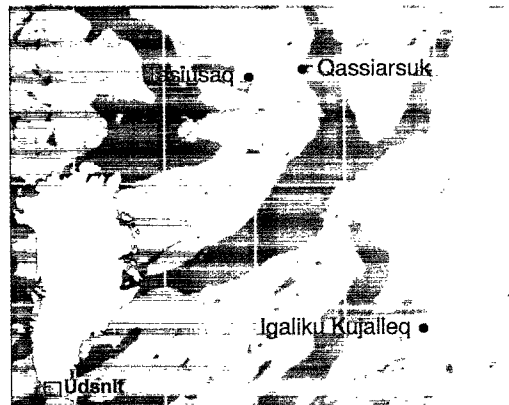


Fig. 2. Kort over den centrale del af nordbobebyggelsen i Østerbygden med angivelse af de i teksten omtalte lokaliteter. Kort: Irene Seiten.

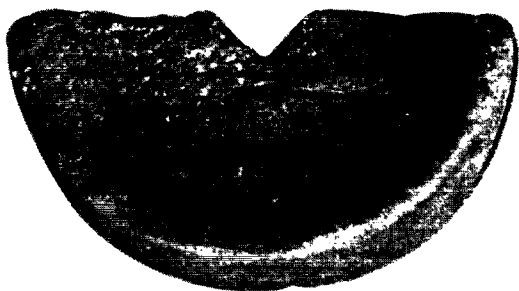


Fig. 3. Roterende slibesten fra *Ehvgården* i Qassisarsuk.  
Foto: Nationalmuseet.

derformede eksemplarer fra vikingebyen Birka ved Stockholm (Montelius 1879-1881, 177). I Norge kunne den norske arkæolog Jan Petersen (1887-1967) i en afhandling i 1951 præsentere hele seks eksemplarer fra Norge (Petersen 1951, 243-244, fig. 136), hvoraf nogle var mere skiveformede end egentlig cylindriske, og altså meget lig genstanden fra *Ehvgården*. De to af de norske fund stammer fra grave fra vikingetiden, mens der for de øvrige fire ikke kan siges noget sikkert om dateringen. I Island kendes cylinderformede eksemplarer fra såvel grave som bopladser fra vikingetiden og den tidlige middelalder (Eldjárn 1956, 62-63).

Uden for Skandinavien synes typen næsten udelukkende at være fundet i byer, f.eks. i Irland samt på de Britiske Øer, hvor de bl.a. er fremkommet i vikingebyen York<sup>2</sup>. Gode paralleller til stykket fra *Ehvgården*, det vil sige med et firkantet hul til træakslen, er blandt andet fundet i Waterford og Cork i Irland, hvor de dateres til perioden fra omkring midten af det 12. og frem til det 14. århundrede.

På klosterbebyggelsen Whithorn i det sydvestlige Skotland blev der udover forskellige former af de mere almindelige typiske håndhvæssesten fundet fire fragmenter af sådanne roterende slibesten. Fundene fra Whithorn kan dateres til mellem midten af det 9. og midten af det 13. århundrede (Nicholson 1997, 457-458). Det var i denne periode, at Whithorn var under kraftig påvirkning fra de irsk-skandinaviske byer i Irland.

Det interessante ved Whithorn er, at de roterende slibesten her blev fundet sammen med store simple håndhvæssesten indenfor de samme områder af bebyggelsen. På baggrund heraf konkluderede udgraveren, at de repræsenterede et arbejdsområde, hvor jernredskaber blev forarbejdede. De roterende slibesten og de større, grovkornede håndhvæssesten har i så fald været brugt til den grovere tilslibning af genstandene, før disse med de mindre, finkornede håndhvæssesten fik den endelige finpudsning i udformningen. Roterende slibesten må have været særdeles nyttige ved forarbejdning af større jernredskaber, som for eksempel sværd og store knive eller dolke samt økser (Fig. 5).

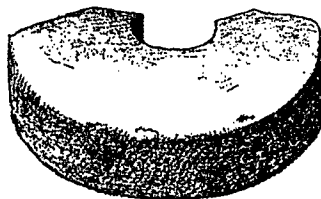


Fig. 4. Den skiveformede genstand af klæbersten fra *Igaliku Kujalleq*, som Bruun fejlagtigt tolkede som et fragment af en roterende slibesten. Der er i stedet muligvis tale om en stor tenvægt (spindesten). Efter Bruun 1895, 455.



Fig. 5. Der er usikkerhed om, hvornår denne type genstand første gang optræder i fundene i Europa, men en klar billedlig gengivelse af en roterende slibesten i brug findes i en bog – det såkaldte Utrecht Psalter – fra begyndelsen af 800-årene. Efter White 1978, 194.

Når man ser på, hvor der er fundet paralleller til stykket fra *Ehlgården*, er det slående, at langt de fleste af dem er fundet i byer eller bylignende bebyggelser, mens næsten ingen er fundet i landlige bebyggelser. Der er således ikke tale om et redskab, der har været almindeligt på vikingetidens og middelalderens bondegårde, og det er derfor nærliggende at betragte denne type genstand som udtryk for en industriel produktion, som har forsynet et større område eller marked. Hvis denne antagelse er rigtig, underbygger det den traditionelle opfattelse af, at bebyggelsen i Qassiarsuk har været et centralt område i nordboebyggelsen i Sydgrønland.

Den roterende slibesten fra *Ehlgården* i Qassiarsuk er stadig enestående i en grønlandsk sammenhæng. Det vil dog ikke være overraskende, hvis tilsvarende fund »gemmer sig« i det allerede udgravede materiale fra andre grønlandske nordbogårde eller dukker op i forbindelse med fremtidige udgravninger i Grønland.

## TAK

Forfatterne er stor tak skyldig til Yvonne Kargaard Thomsen, der venligst har læst korrektur på artiklen, til Dorte Veien Christiansen og Ole Guldager, der henledte vores opmærksomhed på de mulige paralleller fra *Tingimiut* og *Igaliku Kujalleq*, til Colin Rynne som gjorde os bekendt med illustrationen i figur 4, samt til Irene Seiten, der lavede kortet i figur 2.

## Noter

1. Ingen af artiklens forfattere har haft mulighed for selv at se genstanden, der befinder sig i Grønland.
2. Genstandsgruppen er diskuteret i Sheehan, Stummann Hansen & Ó Corráin 2001, hvori også findes yderligere referencer.

## Bibliografi

- Bruun, D., 1895. Arkæologiske Undersøgelser i Julianehaabs Distrikt. *Meddelelser om Grønland* 16,3 (1896).
- Eldjárn, K., 1956. *Kuml og haugfé úr heidnum síð Íslandi*. Akureyri.
- Montelius, O., 1879-1881. Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under Årene 1878 och 1879. *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* IV (1878-1880), 148-180. Stockholm.
- Nicholson, A., 1997. The stone artefacts. P. Hill (red), *Whithorn and St Ninian: the Excavation of a Monastic Town 1984-91*, 447-464. Stroud.
- Nørlund, P. & M. Stenberger, 1934. Brattahlid. *Meddelelser om Grønland* 88:1. København.
- Petersen, J., 1951. *Vikingetidens Redskaper*. Oslo.
- Sheehan, J., S. Stummann Hansen & D. Ó Corráin, 2001. A Viking-Age Maritime Haven: The Island Settlement of Beginish, Co. Kerry, Reassessed. *Journal of Irish Archaeology* 10 (2000).
- Vebæk, C.L., 1943. Inland Farms in the Norse East Settlement. Archaeological Investigations in Julianehaab District, Summer 1939. *Meddelelser om Grønland* 90:1.
- White, Lynn Jr., 1978. *Medieval religion and technology*. London.